

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Гнускіної Ганни Володимирівни
«Психологічні чинники професійного вигорання у підприємців»,
представленої на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних
наук за спеціальністю
19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія

У дисертаційному дослідженні Гнускіної Г.В. розглядається важлива проблема організаційної та економічної психології – психологічні чинники професійного вигорання у підприємців. Розвиток підприємництва в Україні є одним із суттєвих чинників економічного зростання та забезпечення соціальної стабільності суспільства. Соціально-економічні зміни, які переживає підприємницька діяльність, характеризуються багатьма негативними виявами та стресами, що впливає на появу професійного вигорання серед підприємців. Тому актуальність обраної дисертанткою теми наукової роботи не викликає сумніву.

У роботі логічно й коректно визначено науковий апарат дослідження, який відповідає вимогам, що висуваються до кандидатської дисертації, зокрема: обґрунтовано актуальність і доцільність досліджуваної теми; виявлено зв'язок роботи з науковими темами; чітко сформульовано мету й гіпотезу дослідження. Об'єкт і предмет, завдання й методи дослідження узгоджені між собою. Грамотно визначені наукова новизна й практичне значення одержаних результатів; відображено особистий внесок здобувача, подано відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження. Структура дисертації виправдана логікою дослідження.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалися методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, експериментальною перевіркою гіпотези, якісним і кількісним аналізом отриманих теоретичних та емпіричних даних, репрезентативністю вибірки.

У структурі дисертації представлено вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Повний обсяг тексту становить 267

сторінок, з них основного тексту – 197 сторінок. У списку використаних джерел представлено 261 найменувань. Дисертаційне дослідження містить 28 таблиць, 8 малюнків і 6 додатків.

У першому розділі дисертації **«Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми психологічних чинників професійного вигорання у підприємців»** На основі детального аналізу зарубіжної та вітчизняної літератури проаналізовано сутність та основні підходи до вивчення професійного вигорання особистості; виділено симптоми професійного вигорання, як на рівні особистості, так і на рівні організації; показано ступінь вивчення даного феномену серед представників різних професій.

В основу дослідження покладено трьохкомпонентну модель К. Масlach і С. Джексон, в рамках якої професійне вигорання визначається як трьохкомпонентний синдром «емоційного виснаження», «деперсоналізації» і «редукції професійних досягнень». Дана модель розроблена в рамках результативного (структурно-симптоматичного) підходу.

Розкрито зміст, види та функції підприємницької діяльності. Проаналізовано психологічні особливості підприємницької діяльності та складнощі її здійсненні. Авторкою виділено особливості підприємницької діяльності, які можуть обумовити виникнення професійного вигорання. Дані особливості можна об'єднати у три групи, які обумовлені: а) суб'єкт-об'єктним спрямуванням діяльності (складна структура підприємницької діяльності, яка характеризується орієнтацією на ризик, інноваційністю, спрямованістю на отримання прибутку, автономністю дій, свободою, відповідальністю та ін.); б) суб'єкт-суб'єктним спрямуванням діяльності (активне спілкування та взаємодія у процесі виконання не лише ролі підприємця, але і ролі менеджера; ведення різних видів ділових переговорів; взаємодія з конкурентами та ін.); в) особливостями функціонування підприємництва в умовах українського суспільства (здійснення підприємницької діяльності в умовах «перехідного періоду», де є порушеною реальна цілісність економічної свідомості, навичок економічного

мислення та культури; недостатньо розроблене законодавство стосовно здійснення підприємництва).

Виділено основні *психологічні чинники* професійного вигорання підприємців, які відносяться до трьох груп: а) чинники макрорівня (які мають відношення до діяльності суспільства); б) чинники мезорівня (які пов'язані із діяльністю підприємницьких організацій); в) чинники мікрорівня (які мають відношення до самих підприємців).

У другому розділі **«Емпіричне дослідження психологічних чинників професійного вигорання у підприємців»** розкрито загальну стратегію констатувального етапу дослідження та здійснено обґрунтування системи методичних прийомів і діагностичних методик. Представлено результати емпіричного дослідження психологічних чинників професійного вигорання у підприємців.

Гнускіною Г.В. проведено детальний аналіз оцінки підприємцями особливостей їх підприємницької діяльності (розуміння підприємцями сутності підприємницької діяльності, аналізу мотивів підприємницької діяльності, виявлення позитивних та негативних сторін підприємницької діяльності та ін.) та наявності в процесі її здійснення негативних емоційних виявів.

В процесі дослідження встановлено, що особистісні характеристики підприємців більше впливають на таку складову професійного вигорання, як «редукція особистих досягнень» і менше на «емоційне виснаження» і «деперсоналізацію»

Проаналізовано, що соціально-демографічні характеристики підприємців (вік, стать) більше мають вплив на таку складову професійного вигорання, як «емоційне виснаження», в той час, як організаційно-професійні характеристики та сімейно-підприємницькі – більше діють на такі складові професійного вигорання, як «деперсоналізація» та «редукція особистих досягнень».

Проаналізовано взаємозв'язок професійного вигорання у підприємців та чинників мікрорівня (особистісних, організаційно-професійних, соціально-демографічних та сімейно-підприємницьких характеристик підприємців). Відображено взаємозв'язок професійного вигорання у підприємців та чинників мезорівня (характеристик організації).

У третьому розділі **«Психологічні умови підготовки підприємців до профілактики та подолання професійного вигорання»** наведено загальну стратегію, мету, завдання та організацію формувального експерименту. Представлено зміст спеціальної тренінгової програми, яка була реалізована у ході формувального експерименту. Описано інтерактивні техніки, які було використано під час проведення тренінгової програми. Висвітлено підходи до вивчення ефективності формувального експерименту та його результати.

Автором виділено психологічні умови підготовки до профілактики та подолання професійного вигорання у підприємців, до яких віднесено оволодіння підприємцями: а) знаннями про зміст та структуру професійного вигорання; б) методами діагностики та аналізу власного рівня професійного вигорання та чинників, які їх обумовлюють у підприємців; в) засобами та прийомами профілактики та подолання професійного вигорання.

Позитивної, без сумніву, оцінки заслуговує розроблений автором тренінг для психологічної підготовки підприємців до профілактики та подолання професійного вигорання, побудований на основі технологічного підходу з використанням інтерактивних технік.

Робота чітко структурована, має достатньо велику кількість наочного матеріалу, що полегшує сприйняття тексту (таблиці, малюнки.)

Проведена експертиза дисертаційного дослідження Гнускіної Г.В. свідчить про наукову обґрунтованість і практичну доцільність визначених положень, напрямів наукового пошуку та забезпеченість їх реалізації. У висновках повною мірою відображені завдання дослідження. Всі атрибути дослідження подані на достатньому науково-методологічному й методичному рівнях.

Автореферат і матеріали публікацій повністю відображають основний зміст, логіку, результати і висновки дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 23 публікаціях та доповідалися автором на багатьох всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Водночас із позитивною оцінкою ходу й результатів дослідження вважаємо за доцільне висловити *окремі зауваження й побажання*, які, на нашу думку, могли би поглибити розуміння означеної проблеми.

1. На наш погляд, у теоретичному розділі роботи (підрозділ 1.2) варто було б більш детально розкрити психологічні особливості підприємницької діяльності в рамках малого підприємництва та в тих напрямках підприємницької діяльності, які досліджувались в емпіричній частині роботи (торгівля, сфера послуг та ін.).

2. У теоретичному розділі дисертації (підрозділ 1.3) у процесі аналізу особистісно-підприємницьких характеристик доцільно більш глибоко висвітлити співвідношення підприємницьких здібностей та підприємницького потенціалу підприємців.

3. Висновки до розділів 1 та 2 необхідно було б представити більш лаконічно.

4. Позитивно оцінюючи результати експериментального впровадження проведення тренінгу для підготовки підприємців до профілактики та подолання професійного вигорання (розділ 3), слід вказати на необхідність наведення в тексті прикладів виконання підприємцями інтерактивних та індивідуальних завдань у процесі тренінгу.

5. У роботі зустрічаються поодинокі стилістичні огріхи та технічні помилки.

Проте вищезазначене не зменшує наукової цінності дослідження. Дисертація Гнускіної Г.В. відзначається глибиною розгляду проблеми дослідження. Тема дослідження розроблена достатньо повно. Результати, основні положення й висновки дисертації свідчать про науково-педагогічну ерудицію, високий науковий потенціал дисертанта у виконанні науково-педагогічного дослідження.

Таким чином, дисертаційне дослідження Гнусікної Г.В. «Психологічні чинники професійного вигорання у підприємців», подане на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук, дає підстави оцінювати роботу як самостійно виконану наукову працю. У рукописі наявні всі ознаки цілісного, завершеного наукового дослідження, що має наукову новизну, теоретичну і практичну значущість, відповідає вимогам МОН України до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.10 – організаційна психологія; економічна психологія.

**Офіційний опонент,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
Київського національного
торгово-економічного університету**

